

فصلنامه علمی پژوهشی دانش سرمایه‌گذاری
دوره ۱۳ / شماره ۲ (پیاپی ۵۰) / تابستان ۱۴۰۳
صفحه ۲۶۳ تا ۲۸۶

نقش حکمرانی خوب و سرمایه انسانی در جذب سرمایه گذاری مستقیم خارجی و رشد اقتصادی (منتخبی از کشورهای در حال توسعه)

کیانوش منصور لکورج

دانشجوی دکتری اقتصاد بین الملل، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد اصفهان (خوراسگان)، اصفهان، ایران
m.lakoraj@gmail.com

صادق بختیاری

نویسنده مسئول، استاد گروه اقتصاد دانشگاه آزاد اسلامی، واحد اصفهان (خوراسگان)، اصفهان، ایران.
Bakhtiari_sadegh@yahoo.com

سارا قبادی

استاد یار گروه اقتصاد دانشگاه آزاد اسلامی، واحد اصفهان (خوراسگان)، اصفهان، ایران.
s_ghobadi@hotmail.com

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۰۲/۰۹ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۰۴/۰۶

چکیده

سرمایه گذاری یکی از ضروریات اساسی رشد اقتصادی هر کشور می باشد، عوامل غیر اقتصادی از جمله نوع حکمرانی و کیفیت آن و همچنین کیفیت نیروی انسانی بر رشد اقتصادی و سرمایه گذاری مستقیم خارجی اثر گذار است. سرمایه گذاری مستقیم خارجی یکی از مهمترین عوامل ایجاد رشد و توسعه اقتصادی در اغلب کشورهای جهان می باشد. هدف اصلی این مطالعه نقش حکمرانی خوب و سرمایه انسانی در جذب سرمایه گذاری مستقیم خارجی و رشد اقتصادی در گروه منتخبی از کشورهای در حال توسعه با بهره گیری از داده های ترکیبی و استخراج شده از داده های بانک جهانی طی بازه زمانی ۲۰۱۸-۱۹۹۰ و با استفاده از رویکرد گشتاورهای تعمیم یافته سیستمی می باشد. نتایج برآورد مدل های پژوهش نشان داد که سرمایه گذاری مستقیم خارجی، سرمایه انسانی و شاخص حکمرانی بر رشد اقتصادی کشورهای در حال توسعه اثری مثبت و معنادار دارند. بنابراین می توان گفت حکمرانی خوب و سرمایه انسانی در جذب سرمایه گذاری مستقیم خارجی و همچنین بهبود رشد اقتصادی نقش مؤثری دارد.

واژه‌های کلیدی: سرمایه گذاری مستقیم خارجی، رشد اقتصادی، حکمرانی، سرمایه انسانی.

۱- مقدمه

رشد و توسعه اقتصادی از اهداف مهم اقتصادی هر کشور به شمار می‌آید، زیرا برای افزایش سطح رفاه افراد باید شاخص‌های اقتصادی و اجتماعی بهبود یابند و این مهم جز در سایه رشد و توسعه اقتصادی کشورها میسر نیست. از دیر باز دولت‌ها به ویژه کشورهای در حال توسعه دستیابی به رشد اقتصادی پایدار و بالا را به عنوان یکی از شاخص‌های مهم رشد بلند مدت در سطح مناطق مختلف جهان مد نظر قرار داده اند ارتقای رشد و شناسایی عوامل اثرگذار بر آن همواره دغدغه اقتصاددانان نیز بوده است (هژبرکیانی، ۱۳۹۹). در دنیای امروز که شکاف بین کشورهای توسعه یافته و در حال توسعه قابل درک است، جنبش عظیمی در بین کشورهای در حال توسعه خواهان از بین بردن این شکاف اقتصادی به وجود آمده است. در این خصوص، مردم کشورهای در حال توسعه خواهان زندگی همانند مردم کشورهای توسعه یافته هستند، به این کشورها مهاجرت می‌کنند یا می‌کوشند کشورهای خود را به سطح کشورهای توسعه یافته برسانند (معتدی و رحمانی، ۱۳۹۷). بنابراین راهکارهای متفاوتی برای رسیدن به رشد اقتصادی وجود دارد که یکی از آنها، سیاست بازبودن اقتصاد و متعاقب آن جذب سرمایه‌گذاری خارجی است.

عوامل مختلفی بر جذب سرمایه‌گذاری خارجی مؤثرند که شناسایی نقش و جایگاه آنها به نظام سیاست‌گذاری کشورها کمک می‌کند تا از راهکارهای سیاستی مناسبی برای جذب سرمایه و جبران کمبود منابع داخلی لازم برای رشد و توسعه اقتصادی استفاده کنند. دولت‌ها با اعمال ابزارهای اقتصادی بر میزان جذب سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی اثر دارند. چنانچه سیاست‌های اقتصادی در کشور میزبان، فضای مناسبی برای کسب و کار و شرایط سودآوری برای تولید فراهم کند، انگیزه برای وارد کردن سرمایه و انجام سرمایه‌گذاری بیشتر خواهد شد و در مقابل چنانچه سیاست‌های اقتصادی در کشور میزبان، ورود سرمایه‌گذاری خارجی را با محدودیت بیشتری مواجه کند انگیزه برای سرمایه‌گذاری کمتر است. اثر مثبت عوامل اقتصادی بر سرمایه‌گذاری خارجی وقتی اتفاق می‌افتد که شرایط و متغیرهای نهادی مناسبی در کشورهای سرمایه‌پذیر فراهم باشند (مداح و دل‌قندی، ۱۳۹۲). نهادها که مجموعه‌ای از قیود رسمی و غیر رسمی را در بر می‌گیرند، می‌توانند فضا و شرایط مناسبی را برای سرمایه‌گذاری و تولید در جامعه فراهم کنند. کاهش هزینه‌های مبادلاتی، ریسک و عدم اطمینان از مهمترین کارکرد نهادها در جامعه است که بر سرمایه‌گذاری اثر مثبت دارند. ارتقاء کیفیت نهادهایی مانند کارایی و اثربخشی دولت، ثبات قوانین و مقررات، ثبات سیاسی و اقتصادی، شفافیت اقتصادی و عدم وجود فساد در کشورها، سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در آنها را دارای ریسک کمتر، اطمینان بخشی بیشتر و جذابیت بالاتر خواهد کرد. به طور کلی می‌توان گفت: مهمترین عوامل بر جذب سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی^۱ FDI به سه دسته کلی تقسیم می‌شوند که عبارتند از: عوامل اقتصادی، عوامل حمایتی و تشویقی، عوامل ساختاری و نهادی.

عوامل اقتصادی همانند رشد اقتصادی تأثیر قابل ملاحظه‌ای در تمایل سرمایه‌گذاران خارجی به سرمایه‌گذاری در کشور میزبان دارد. عوامل حمایتی اصلاح قوانین مختلف (از جمله بیمه، نیروی کار و مالیات)، ایجاد مناطق آزاد و ویژه اقتصادی، بهبود حمایت‌های دولت از سرمایه‌های داخلی و خارجی و اعمال مشوق‌های خارجی

1. Foreign direct investment

را در بر می گیرد. آخرین عامل تأثیرگذار بر جذب سرمایه گذاری های خارجی، عوامل ساختاری و نهادی هستند. نهادها قواعد بازی در یک جامعه هستند که توسط آن اعضای یک جامعه با هم ارتباط برقرار کرده و از عوامل شکل دادن رفتار اقتصادی هستند. از میان عوامل متعددی که بر جذب سرمایه گذاری مستقیم خارجی اثرگذار است ایجاد اطمینان و فراهم کردن شرایط مناسب برای سرمایه گذاری به لحاظ اقتصادی، سیاسی و اجتماعی امری ضروری است، که در این میان وجود محیط نهادی مناسب و ثبات و امنیت در محیط سرمایه گذاری یکی از مهمترین معیارها برای تصمیم گیری سرمایه گذاران و خوب بودن شاخص های حکمرانی نشان دهنده پایین بودن مخاطرات سیاسی می باشد و این به نوبه خود موجب افزایش قابلیت کشور در جذب FDI خواهد شد، نکته دیگر وضعیت حکمرانی^۱ در کشورهای مختلف در بحث انباشت و تشکیل سرمایه است. حکمرانی خوب که شامل شش شاخص حق اظهار نظر و پاسخگویی، ثبات سیاسی و بدون خشونت، کارایی دولت، کیفیت قوانین و مقررات، حاکمیت قانون و کنترل فساد است از محیط سرمایه گذاری حفاظت کرده و زمینه رشد را فراهم می کند.

در مطالعات صورت گرفته در زمینه نقش حکمرانی خوب و همچنین نقش سرمایه انسانی در جذب سرمایه گذاری مستقیم و رشد اقتصادی در کشور میزبان بصورت جداگانه انجام شده است، این مطالعه از آن جنبه دارای اهمیت می باشد که با وارد کردن نقش حکمرانی خوب و سرمایه انسانی بر جذب سرمایه گذاری مستقیم خارجی و رشد اقتصادی بصورت توأمان اثر متقابل حکمرانی خوب بر جذب سرمایه گذاری مستقیم خارجی و همچنین اثر متقابل سرمایه انسانی بر جذب سرمایه گذاری مستقیم خارجی با داده های تابلویی و با استفاده از رویکرد گشتاور تعمیم یافته صورت می گیرد. مرور پیشینه تحقیق نشان می دهد که اثرات متقابل و همچنین مجزای کیفیت حکمرانی و همچنین کیفیت نیروی انسانی بر رابطه رشد اقتصادی و FDI در کشورهای در حال توسعه به طور دقیق مورد مطالعه قرار نگرفته است. به عنوان مثال علیزاده (۱۳۹۳) فقط به بررسی اثر متقابل سرمایه گذاری مستقیم خارجی و رشد اقتصادی پرداخته است. معتمدی و رحمانی (۱۳۹۷) به بررسی تأثیر سرمایه گذاری مستقیم خارجی بر تشکیل سرمایه، بهره‌وری نیروی کار و رشد اقتصادی پرداختند. فدهیا و المسفیر^۲ (۲۰۱۵) به بررسی اثر سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی بر رشد اقتصادی پرداختند. رودرا و سانپال^۳ (۲۰۱۱) اثر حکمرانی خوب را بر توسعه انسانی را مورد بررسی قرار دادند. پیر^۴ (۲۰۱۵) و امارا^۵ (۲۰۱۶) به بررسی اثر حاکمیت بر رشد اقتصادی پرداختند. فرج و همکاران^۶ (۲۰۱۸) به بررسی رابطه حکمرانی و رشد اقتصادی با تأکید بر نقش رژیم نرخ ارز پرداختند. سخنور^۷ (۲۰۱۹) به بررسی اثرات مستقیم و غیرمستقیم FDI بر رشد اقتصادی پرداختند. صادقی و همکاران^۸ (۲۰۲۰) به بررسی رابطه پیچیدگی اقتصادی، سرمایه انسانی و جذب سرمایه گذاری مستقیم خارجی

۱. حکمرانی در لغت به معنای اداره و تنظیم امور است و به رابطه میان شهروندان و حکومت اطلاق می‌شود و مشتمل بر شش شاخص است. شاخص‌های شش‌گانه که توسط بانک جهانی مطرح شده‌اند عبارتند از: ۱- شاخص حق اظهار نظر و پاسخگویی، ۲- شاخص ثبات سیاسی، ۳- شاخص اثربخشی دولت، ۴- شاخص کیفیت قوانین و مقررات، ۵- شاخص حاکمیت قانون و ۶- شاخص کنترل فساد (سامتی، ۱۳۹۰).

1. Fadhil & Almsafir
2. Rudra & Sanayal
3. Pere
4. Emar
5. Fraj et all
6. Sokhanvar
7. Sadeghi

پرداختند. بنابراین یک خلأ مطالعاتی در زمینه تحقیق بر روی اثرگذاری حکمرانی خوب و سرمایه‌انسانی بر رابطه رشد اقتصادی و FDI به صورت جامع وجود دارد. این مطالعه با شناسایی خلأ مطالعاتی برای گروه کشورهای در حال توسعه، دو مدل را برای تحقق اهداف مطالعه با استفاده از یک رویکرد پویا در نظر گرفته است. لذا هدف اصلی این مطالعه، نقش حکمرانی خوب و سرمایه‌انسانی در جذب سرمایه‌گذاری و رشد اقتصادی منتخبی از کشورهای در حال توسعه می‌باشد. در این مقاله بعد از مقدمه در بخش دوم به مبانی نظری پژوهش و شرح مختصری از مطالعات در مورد پیشینه داخلی و خارجی در رابطه با موضوع مورد بررسی، پرداخته می‌شود. همچنین در بخش سوم به روش‌شناسی تحقیق و چگونگی و معیار انتخاب کشورها برای جامعه آماری و جمع‌آوری داده‌ها و معرفی متغیرهای تحقیق و در نهایت معرفی مدل و الگوی پژوهش پرداخته می‌شود. در بخش چهارم به بررسی هر یک از متغیرهای مورد مطالعه از نظر مانایی و جهت جلوگیری از برآورد رگرسیون کاذب و انتخاب نوع مدل از آزمون‌های مختلف استفاده شده است، در انتهای این بخش دوم مدل رشد اقتصادی و مدل سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی برآورد گردید. در بخش پنجم نیز به جمع‌بندی و نتیجه‌گیری و پیشنهادات براساس نتایج تحقیق اختصاص یافته است.

۲. ادبیات موضوع و پیشینه پژوهش

۱.۲. مبانی نظری

سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی و رشد اقتصادی

سرمایه‌گذاری خارجی عبارت است از به‌کارگیری سرمایه‌های خارجی در یک بنگاه اقتصادی جدید یا موجود پس از اخذ مجوز سرمایه‌گذاری آنکتاب^۱ سرمایه‌گذاری اغلب به جریان تولید تحرک بخشیده و موجب رشد تجارت بین‌الملل، افزایش سطح رفاه زندگی و گسترش موزون توسعه اقتصادی در سطح جامعه می‌شود. سرمایه‌گذاری خارجی یکی از مهمترین روش‌های تأمین مالی خارجی به روش غیر استقراری است که معمولاً دارای ریسک بوده و تضمین‌های دولتی کشور میزبان را به همراه ندارد. این نوع روش تأمین مالی غیرقرضی، برخلاف روش‌های قرض‌تأمین مالی خارجی که در تراز پرداخت‌های کشور میزبان به عنوان بدهی محسوب می‌شود، به عنوان منابع سرمایه‌گذاری محسوب می‌شود. سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی از بین انواع سرمایه‌گذاری‌های خارجی به صورت مستقیم و غیر مستقیم بر رشد اقتصادی اثر گذاشته و با برخورداری از بازدهی فزاینده می‌تواند به صورت موتور رشد اقتصادی عمل نماید (اسد نژاد و همکاران، ۱۳۹۵). در میان روش‌های مختلف تأمین مالی خارجی، صاحب‌نظران معتقد هستند که روش سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی یکی از کارآمدترین روش‌هاست و آثار مثبت فراوان آن نظیر دسترسی به بازارهای صادراتی جدید، ارتقاء سطح رقابت‌پذیری انتقال دانش فنی و مدیریتی به کشور میزبان برکسی پوشیده نیست (علوی و همکاران، ۱۴۰۰). امروزه بسیاری از کشورهای در حال توسعه، سرمایه‌گذاری خارجی را به عنوان منبع مهمی برای به دست آوردن منابع مورد نیاز خود قلمداد نموده و بسیاری از طرح‌ها و پروژه‌های اقتصادی خود را توسط این نوع روش تأمین مالی خارجی به مرحله اجرا و بهره‌برداری در

1. Unctad

آوردند (زاهدی آزاد، ۱۳۹۶). در ایران، سرمایه گذاری مستقیم خارجی عموماً اینگونه تعریف می شود که لازم است سرمایه گذار خارجی حضور فیزیکی داشته باشد و با قبول مسئولیت مالی و پذیرش ریسک در سود و زیان، و احتمالاً کنترل و اداره واحد تولیدی را نیز مستقیماً در دست داشته باشد. به این ترتیب سرمایه گذار به طور مستقیم در اجرای فعالیت های تولیدی نقش مؤثری دارد (بهکیش، ۱۳۸۱) از دیدگاه سازمان تجارت جهانی، زمانی که یک سرمایه گذار ساکن در یک کشور (کشور مبدا) دارایی را در کشور دیگری (کشور میزبان) به قصد مدیریت آن خریداری می کند، سرمایه گذاری مستقیم خارجی اتفاق می افتد. با دقت در تعاریف پیش گفته ملاحظه می شود سرمایه گذاری های مستقیم خارجی نسبت به سایر منابع تأمین مالی خارجی پایدار بوده و چندان فرار نمی باشند. به عبارتی، به هنگام بروز رکود در کشور میزبان، این نوع تأمین منبع مالی خارجی نه تنها از کشور خارج نمی شود بلکه در صورت فعالیت مطلوب، آن کشور را در خروج از بحران و رکود یاری می کند. بنابراین سرمایه گذاری های مستقیم خارجی آن بخش از سرمایه گذاری خارجی است که نقش به سزایی در روند جهانی شدن اقتصاد دارد. این نوع سرمایه گذاری، مستلزم پذیرش ریسک بالاتر بوده و درآمد حاصل از آن نیز تضمین شده نیست ولی عایدی آن نسبت به سرمایه گذاری غیرمستقیم، از درجه نقدشوندگی پائین تری برخوردار بوده و مستلزم کنترل مستقیم سرمایه گذار بر سرمایه گذاری خویش بوده و همچنین طول دوره سرمایه گذاری مستقیم معمولاً طولانی تر از سرمایه گذاری غیرمستقیم می باشد. سرمایه گذاری های مستقیم خارجی به دو نوع سرمایه گذاری های مستقل خارجی و سرمایه گذاری های مشترک خارجی تقسیم می شوند (آینس^۱، ۲۰۱۶). سرمایه گذاری مستقیم خارجی به علت مزیت های انتقال تکنولوژی، ارتباط با بازارهای بین المللی، انتقال مهارت های مدیریتی منبعی مناسب برای انباشت سرمایه و بدنبال آن ارتقای رشد اقتصادی است، مهمترین اثر سرمایه گذاری خارجی در مقایسه با سرمایه گذاری داخلی تاثیر آن در انتقال فناوری های روز و دانش فنی پیشرفته در کشور میزبان است که این امر به تدریج به بالا بردن قابلیت های تکنولوژی کشور میزبان کمک می کند (آذربایجانی و همکاران، ۱۳۹۷). بنابراین زمانی سرمایه گذاری مستقیم خارجی پایدار محسوب می شود که زمینه اشتغال، تولید و توسعه اقتصادی پایدار را فراهم آورد و با ایجاد سرریزهای فناوری، موجب تقویت ظرفیت تولید صنایع با فناوری بالا شود، لذا برای بهره مندی از مزایای سرمایه گذاری مستقیم خارجی پایدار، ضرورت دارد بنگاه های اقتصادی تشویق شوند تا با جذب این نوع سرمایه گذاری، مسیر دستیابی اقتصاد به توسعه پایدار فراهم می شود (زمانی و همکاران، ۱۳۹۹).

سرمایه گذاری مستقیم خارجی و سرمایه انسانی

سرمایه انسانی یا به عبارتی کیفیت نیروی کار و یا دانش نهادینه شدن در انسان، باعث افزایش تولید و رشد اقتصادی کشورها می گردد. سرمایه انسانی اگرچه از زمان اقتصاددانان کلاسیک مورد بحث بوده اما آنچه در دهه های اخیر مورد توجه قرار گرفته است مدلسازی و ارائه الگوهای ملی از رشد اقتصادی است که در آنها سرمایه انسانی لحاظ شده باشد. به عبارتی، از بحث کلاسیکی تولید که فقط تابع نیروی کار و سرمایه، فرض می شد، عامل کیفی

2. Ines

نیروی کار یا سرمایه انسانی نیز باید به مثابه یک متغیر در این توابع وارد شود. بحث ایده دانش و سرمایه انسانی^۱ را، لوکاس^۲ (۱۹۸۸) و منکی^۳ (۱۹۹۲) وارد مباحث رشد کردند و مدلهایی را ارائه کردند که به مدل های رشد درون زا معروف گشت و در این باره بیان می کند "درون از سرمایه در مدل وجود دارد، سرمایه فیزیکی که انباشتی است در تابع تولید تحت عنوان تکنولوژی در مدل های مرسوم کلاسیکی وارد می شود و سرمایه انسانی که تولید نیروی کار را و سرمایه فیزیکی را تقویت می کند و با وارد کردن سرمایه انسانی به مدل توضیح دهندگی آن را بیشتر شده و علت تفاوت درآمد سرانه کشورها را توجیح پذیر تر کرد." با نگاهی به کشورهای نظیر ژاپن و آلمان؛ که منابع اقتصادی خود را طی جنگ جهانی دوم از دست داده بودند، می توان دریافت که باید عامل مهمی غیر از عوامل فیزیکی وجود داشته تا آنها را به شکل امروزی قدرتمند ساخته باشد (صفرزاده، ۱۳۹۵). عوامل زیادی بر جذب سرمایه خارجی در کشورهای در حال توسعه تاثیر گذار بوده اند که یکی از مهمترین آنها به دلیل مهارتش، به بهترین نحو از سرمایه موجود استفاده کند، و موجب افزایش سطح تولید و رشد اقتصادی شود، بنابراین نقش سرمایه انسانی در جذب سرمایه گذاری خارجی بسیار حائز اهمیت است. یکی از مهمترین راههای جذب تکنولوژی های پیشرفته به یک کشور، توسعه سرمایه انسانی آن کشور است، بنابراین میزان سرمایه انسانی موجود در یک کشور بیانگر قدرت یا ظرفیت آن کشور در جذب تکنولوژی های پیشرفته است (استادی، ۱۳۹۲). ذخایر علمی در تولید کالاهای نهایی مورد استفاده قرار می گیرد و به افزایش نرخ رشد تولید می انجامد. در محور این مدل، نوآوری داخلی، محرک رشد پایدار است و از این جهت سرمایه انسانی و تحقیق و توسعه در مدل رشد درونزا مورد بررسی قرار می گیرد. اثرگذاری سرمایه انسانی و تحقیق و توسعه بر رشد به این شکل تحلیل می گردد که سرمایه گذاری انسانی باعث توسعه نوآوری شده و نوآوری ها باعث افزایش دائمی GDP^۴ می شوند (آل عمران و آل عمران، ۱۳۹۱). FDI فقط یک منبع تأمین سرمایه و ایجاد اشتغال نیست، بلکه می تواند برای دولت های کشورهای در حال توسعه، وسیله ای برای کسب مهارت ها، تکنولوژی، سازمان دهی و مهارت های مدیریتی و دستیابی به بازارهای بین المللی باشد. اما سرمایه های خارجی جذب محل هایی می شوند که اغلب ترکیب مناسبی از مزیت های محلی را دارا باشند. از طرفی، اگرچه ورود نهایی FDI در سال های اخیر در حال افزایش بوده است، اما قسمت عمده جریان، تنها در تعداد محدودی از کشورها افزایش یافته است. این فرضیه که سرمایه انسانی در کشورهای میزبان عامل مؤثر در جذب سرمایه خارجی است، در دهه ۹۰ اهمیت یافت. فقدان نیروی انسانی ماهر در کشورهای کمتر توسعه یافته، سبب عدم تشویق سرمایه گذاری خارجی می شود. دسترسی به نیروی کار ماهر در کشور میزبان یک نیاز واقعی کشورهای در حال توسعه و بر میزان ورود FDI تأثیر می گذارد. سطح تحصیلات و مهارت نیروی کار می تواند هم بر میزان ورود FDI و هم بر فعالیت های اقتصادی در یک کشور تأثیر بگذارد. بنابراین با توجه به هزینه نیروی کار به عنوان مزیت ویژه کشورهای در حال توسعه، وجود دانش و مهارت و تخصص نیروی کار (سرمایه انسانی) جذابیت بیشتری یافته است و ورود بالای FDI به کشورهای توسعه یافته نیز این نکته بیان می کند.

1. Human Capital

2 Lucas

3. Manki at

4. Gross domestic product

سرمایه گذاری مستقیم خارجی و نحوه حکمرانی

داگلاس نورث^۱ (۱۹۹۰) بنیانگذار مکتب نهادگرایی، نهادها را قوانین بازی در جامعه، سنت ها، عادات، آداب و رسوم غیررسمی و رسمی تعریف می کند. «به طور دقیق تر، نهادها محدودیت هایی هستند که به وسیله انسان ها به وجود آمده است تا روابط و برهم کنش ها را میان گروه های جامعه (شهروندان، بخش خصوصی و دولت) که برای تأمین نیازها، علائق و اهداف خود در تلاش هستند، شکل دهد.» بر اساس این دیدگاه، عوامل نهادی و سیاست های دولت می توانند به طور سیستماتیک بر رشد اقتصادی تأثیر بگذارند و نظام سیاسی، رفتار حاکمان، سیاست های عمومی، فرهنگ، مذهب و غیره را که در الگوهای پیشین رشد مفروض گرفته می شدند را، از عامل های مهم تفاوت عملکرد اقتصادی کشورها معرفی کردند چراکه نهادها را شکل دهنده محیط اقتصادی در کشورها می دانستند و عامل اصلی عقب ماندگی برخی کشورها را نه کمبود سرمایه بلکه نبود بستر نهادی مناسب برای فعالیت های اقتصادی مولد بیان می کردند. این عامل را تحت عنوان شاخص حکمرانی خوب معرفی کردند. ثبات سیاسی یکی از کنشگران مهم برای ایجاد محیطی مناسب به منظور سرمایه گذاری است. شاخص حکمرانی، رابطه بین عملکرد حکومت و رضایت از زندگی را اندازه گیری می کند، این شاخص نشان می دهد که چگونه نوع حکومت یک کشور، مستقیماً بر کیفیت زندگی شهروندان تأثیر می گذارد، شاخص مذکور به اندازه گیری مقدار آزادی یا محدودیت های اقتصادی و سیاسی راکم می کند (کریمی و همکاران، ۱۳۹۶). حکمرانی خوب در بهبود رقابت پذیری اقتصاد کشورها یک امر اجتناب ناپذیر است، چرا که به کارگیری ویژگی های حکمرانی خوب در اقتصاد کشورها همچون ایجاد ثبات در محیط اقتصاد کلان، فراهم ساختن زیر ساخت های کارآمد توسط دولت برای سرمایه گذاری بخش خصوصی، حمایت از حقوق مالکیت مادی، فکری و معنوی افراد، ایجاد شفافیت به منظور پیشگیری از فساد و رانت و بسیاری دیگر از ویژگی های حکمرانی خوب در بهبود رقابت پذیری جهانی اقتصاد کشورها نقش داشته باشد (پاکروان، ۱۳۹۸). اگر در کشوری آرامش و ثبات سیاسی وجود داشته باشد و از بحران ها و مناقشات سیاسی خبری نباشد. سرمایه گذار خارجی خود به خود، گرایش بیشتری برای سرمایه گذاری خواهد داشت. اما در کشوری که بحران وجود دارد، خطر پذیری سرمایه گذاری خارجی افزایش می یابد و روند جریان ورود FDI سیر نزولی خواهد یافت. بنابراین کشورهایی که از درجات بالایی از ثبات و امنیت سیاسی برخوردارند حجم و سرعت جریان ورود FDI به این کشورها بیشتر است. برای مثال، یکی از دلایل موفقیت کشورهای آسیای جنوب شرقی نسبت به کشورهای آمریکای لاتین در جذب سرمایه های خارجی، ثبات سیاسی در کشورهایی مانند چین، سنگاپور و تایلند است. (شکاری، ۱۳۹۴ ص ۱۶).

۲.۲. پیشینه پژوهش

علوی و همکاران (۱۴۰۰) در پژوهشی تحت عنوان اثر سرمایه گذاری مستقیم خارجی بر رشد بهره وری با تأکید بر سرمایه انسانی و کیفیت نهادی در ایران پرداخته اند برای این منظور در این پژوهش از داده های سری زمانی و کیفیت نهادی در ایران پرداخته اند برای این منظور در این پژوهش از داده های سری زمانی ۲۰۱۷-۱۹۸۹ در

1. North

ایران و آنالیز موجک استفاده شده است. نتایج نشان داد که سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی به تنهایی در افق کوتاه مدت و میان مدت به صورت محدود رشد بهره‌وری را تحریک می‌کند، و با در نظر گرفتن سرمایه‌انسانی و کیفیت نهادی، سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در افق بلندمدت اثر گذاری مستقیم و شدید بر رشد بهره‌وری دارد. علیزاده (۱۳۹۳) در پژوهشی به بررسی اثر متقابل سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی و رشد اقتصادی در کشورهای عضو D8^۱ با داده‌های ترکیبی در دوره زمانی ۲۰۱۰-۱۹۹۵ در قالب مدل معادلات همزمان مورد مطالعه قرار داد. مدل مورد مطالعه به صورت ۵ معادله همزمان اثر متغیرهای مختلف از روش حداقل مربعات معمولی بر رشد اقتصادی اندازه‌گیری می‌کند. نتایج به دست آمده حاکی از وجود رابطه مثبت و معنادار بین FDI و رشد اقتصادی در نمونه مورد بررسی دارد.

داودی (۱۳۸۳) در مقاله‌ای با عنوان «بازشناسی عوامل موثر بر جذب سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در اقتصاد ایران و ۴۶ کشور جهان در چارچوب یک الگوی تلفیقی»، عوامل موثر بر جذب سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی را طی دوره ۱۹۹۰ تا ۲۰۰۲ مورد بررسی قرار دادند. نتایج مطالعه نشان می‌دهد که زیرساختار قانونی، تشویق و تقویت سرمایه‌گذاری بخش خصوصی، کارایی و بهره‌وری، تحقیق و توسعه، سطح مهارت نیروی کار و اقداماتی در جهت افزایش ثبات سیاسی کشور می‌تواند به جذب بیشتر سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی منجر می‌شود. معتمدی و رحمانی (۱۳۹۷) در مطالعه خود به بررسی تأثیر سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی بر تشکیل سرمایه، بهره‌وری نیروی کار و رشد اقتصادی در کشورهای در حال توسعه پرداختند. برای بررسی فرضیه تحقیق مبنی بر تأثیر مثبت FDI از طریق افزایش بهره‌وری بر رشد اقتصادی از داده‌های ترکیبی (پانل) در دوره زمانی ۲۰۱۳-۱۹۹۵ در قالب سه معادله به صورت سیستم معادلات همزمان برای سه گروه مختلف از ۱۱۱ کشور در حال توسعه و با استفاده از روش حداقل مربعات دو مرحله‌ای استفاده شده است. نتایج نشان داد که در این گروه از کشورها، بهره‌وری تأثیر بیشتری بر رشد اقتصادی نسبت به تشکیل سرمایه دارد. در این مطالعه اثر برخی متغیرهای کلان اقتصادی که در رشد اقتصادی اثر بسزایی دارند، بررسی نشده است.

برادران شرکاء (۱۳۸۷) در مقاله‌ای با عنوان «تأثیر حکمرانی خوب (بر اساس شاخص‌های بانک جهانی) بر رشد اقتصادی در کشورهای منتخب» به بررسی تأثیر حکمرانی خوب در نمونه‌ای مشتمل بر ۳۰ کشور و برای دوره زمانی ۱۹۹۶ تا ۲۰۰۵ می‌پردازد. نتایج این مطالعه نشان می‌دهد که حکمرانی خوب بر اساس میانگین موزون ۶ شاخص حکمرانی تأثیر مثبتی بر رشد اقتصادی دارد.

فدهیا و المسفیر^۲ (۲۰۱۵) با ارائه یک مدل رشد درونزا و با استفاده از داده‌های سری زمانی سالانه از ۱۹۷۵ تا ۲۰۱۰ به این موضوع که سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی چه تأثیری بر رشد اقتصادی داشته پرداختند. پژوهش نشان می‌دهد که جریان FDI به همراه توسعه سرمایه‌انسانی به شدت به رشد اقتصادی کشور میزبان کمک کرده است.

^۱ . گروهی اقتصادی متشکل از هشت کشور در حال توسعه اسلامی شامل ایران، ترکیه، پاکستان، بنگلادش، اندونزی، مالزی، مصر، نیجریه

1. Fadhil & Almsafir

رودرا و سانایال^۱ (۲۰۱۱) در مطالعه ای تحت عنوان «حکمرانی خوب و توسعه انسانی در ایالت های هندوستان» اثر حکمرانی خوب را بر توسعه انسانی در هندوستان طی دودهه با استفاده از روش داده های تابلویی مورد بررسی قرار دادند، در این مطالعه از شاخص ترکیبی حکمرانی خوب به عنوان متغیر توضیحی استفاده شده است. این شاخص ترکیبی که کیفیت حکمرانی را نشان می دهد، نتایج این مطالعه نشان می دهد که حکمرانی خوب و توسعه انسانی دوره های پیشین، توسعه انسانی فعلی را در هندوستان تعیین می کند، این بدان معناست که حکمرانی خوب می تواند به عنوان یک متغیر سیاستی برای بهبود توسعه انسانی و رشد اقتصادی در کشورها مطرح شود و همچنین در این مطالعه بیان می شود که سازکارهای نهادی بهتر نیز می تواند موجبات رشد اقتصادی را فراهم آورد.

پیر^۲ (۲۰۱۵) در مطالعه خود به بررسی تأثیر حکمرانی خوب بر کشورهای بلوک شرقی پرداخت. وی با استفاده از روش داده های تابلویی نشان داد که همه عوامل شاخص حکمرانی خوب با سرعت یکسانی بر رشد اقتصادی تأثیر ندارد و برخی عوامل نظیر ثبات سیاسی و کیفیت قوانین و مقررات با سرعت بیشتری رشد اقتصادی را تحت تأثیر قرار می دهد. همچنین وی نشان داد که شاخص حکمرانی خوب در بلندمدت بر رشد اقتصادی تأثیرگذار است.

امارا^۳ (۲۰۱۶) در پژوهشی به بررسی تأثیر حاکمیت بر رشد اقتصادی در کشورهای خاورمیانه و شمال آفریقا پرداخت. ایشان نتایج مطالعه را در دو سال ۲۰۰۹ قبل از بهار عربی سال ۲۰۱۰ تونس و ۲۰۱۳ پس از بهار عربی نیز تحلیل کرد. در این تحقیق شاخص نهادی دیگری نیز از ترکیب شش شاخص حکمرانی خوب از روش تحلیل مولفه های اصلی به دست آمده و در الگوهای رشد استفاده شده است. این شاخص ترکیبی جدید که می تواند حدود ۸۱ درصد از شاخص حکمرانی خوب را توصیف کند، قادر است ۳۵/۹ درصد از تغییرات رشد اقتصادی در سال ۲۰۰۹ را توضیح دهد. این تحقیق نشان می دهد که به ازای بهبود ۱ واحد شاخص ترکیبی جدید، تولید ناخالص داخلی می تواند ۲ درصد افزایش پیدا کند. همچنین نتایج این تحقیق حاکی از آن است که در نه کشور از کشورهای حوزه منا رابطه مستقیمی بین شاخص حکمرانی خوب و رشد اقتصادی وجود دارد.

آنتوناکاکیس و همکاران^۴ (۲۰۱۷) در مطالعه خود به بررسی رابطه بین رشد اقتصادی، وابستگی به نفت و کیفیت نهادهای سیاسی پرداختند. این مقاله فرضیه نفرین منابع را در داخل و بین کشورهای دارای رد پای مختلف دموکراتیک بررسی می کند. برای دستیابی به آن، آنها از رویکرد خودرگرسیون برداری پنل^۵ PVAR به همراه توابع پاسخ آنی پانل به داده های مربوط به متغیرهای وابستگی به نفت، رشد اقتصادی و چندین متغیر سیاسی در ۷۶ کشور طبقه بندی شده بر اساس گروه های مختلف درآمدی و سطح توسعه، استفاده می کنند. نتایج نشان داد که

2. Rudra & Sanayal

3. Pere

4. Emaral

1. Antonakakis&Perez

2. Panel Vector Auto Regressive(PVAR)

کیفیت نهادهای سیاسی و به ویژه محدودیت‌های مدیران در ارائه فرضیه نفرین منابع مهم است. از این رو، فرضیه نفرین منابع به طور عمده برای اقتصادهای در حال توسعه و کشورهای دارای درآمد متوسط می‌باشد.

فرج و همکاران^۱ (۲۰۱۸) در مطالعه خود به بررسی رابطه حکمرانی و رشد اقتصادی با تأکید بر نقش رژیم نرخ ارز پرداختند. آنها از رویکرد GMM مدل پنل طی دوره ۱۹۹۶-۲۰۱۲ برای ۵۰ کشور (شامل ۲۱ کشور توسعه یافته و ۲۹ کشور در حال ظهور) استفاده کردند. نتایج نشان داد که حاکمیت برای توضیح رشد اقتصادی بسیار مهم نیست در حالی که انعطاف پذیری نرخ ارز به طور قابل توجهی بازارهای نوظهور را بی ثبات کرده و رشد اقتصادی را در کشورهای پیشرفته تسریع می‌کند. به همین ترتیب، نتایج نشان داد که حکمرانی خوب انتخاب رژیم نرخ ارز انعطاف پذیر را تشویق می‌کند و انعطاف پذیری نرخ ارز برای تحریک رشد اقتصادی در کشورهای در حال ظهور به بهبود حکمرانی نیاز دارد. در مورد کشورهای پیشرفته، اگر رژیم نرخ ارز بیش از حد انعطاف پذیر نباشد، حاکمیت خوب رشد اقتصادی را تسریع می‌کند و اگر حاکمیت از کیفیت بالایی برخوردار نباشد، انعطاف پذیری نرخ ارز باعث افزایش فعالیت اقتصادی می‌شود.

سخنور^۲ (۲۰۱۹) در پژوهش خود به بررسی اثرات مستقیم و غیرمستقیم FDI بر رشد اقتصادی هفت کشور اتحادیه اروپا (EU) با سهم قابل توجه درآمد گردشگری و FDI در اقتصادهای خود پرداخته است. میزان بالای درآمد تولید ناخالص داخلی گردشگری و FDI در این کشورها نشان می‌دهد که سیاست‌گذاران، درآمد گردشگری و FDI را به عنوان عوامل حیاتی در تسریع رشد اقتصادی در نظر می‌گیرند. نتایج این تحقیق نشان می‌دهد که FDI در کشورهای پنجگانه توسعه یافته مورد بررسی تأثیری بر رشد ندارد.

آکاسیک و همکاران^۳ (۲۰۲۰) در مطالعه خود به بررسی رابطه IFRS و FDI، رشد اقتصادی و توسعه انسانی در کشورهای آفریقایی انگلوفون و فرانکوفون را در سال‌های ۱۹۹۷ تا ۲۰۱۷ پرداختند. نتایج نشان می‌دهد که سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی، باز بودن اقتصاد، توسعه انسانی و کنترل فساد تأثیر مثبتی در تصمیم‌گیری کشورها برای پذیرش IFRS دارد. همچنین نتایج نشان می‌دهد که سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی تأثیر مثبتی بر رشد اقتصادی دارد و این تأثیر مثبت توسط IFRS^۴ افزایش می‌یابد.

صادقی و همکاران^۵ (۲۰۲۰) در مطالعه خود به بررسی رابطه پیچیدگی اقتصادی، سرمایه‌گذاری انسانی و جذب سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی پرداختند. این مطالعه عامل جدید پیچیدگی اقتصادی را نشان می‌دهد که شاخص توانایی‌ها و دانش تولید ملی است. برای سنجش پیچیدگی اقتصادی کشورها از دو پروکسی استفاده می‌شود، از جمله شاخص پیچیدگی اقتصادی ECI^۶ و پیچیدگی اقتصادی (EXPY). نتایج نشان می‌دهد که پیچیدگی

3. Fraj et all

4. Sokhanvar

5. Akisik & Managaliso

6. International Financial Reporting Standards استاندارد‌های گزارشگری مالی بین‌المللی (IFRS)، به مجموعه‌ای از استانداردهای حسابداری گفته می‌شود که توسط هیات استانداردهای حسابداری بین‌المللی (IASB) تدوین شده‌اند. هدف این استانداردها، تهیه صورت‌های مالی شرکت‌های سهامی کل جهان در قالب یک استاندارد کلی است.

7. Sadeghi

8. Economic Complexity Index شاخص پیچیدگی اقتصادی سنجش ویژگی‌های محصولات تولیدی سیستم‌های اقتصادی در سطح کشورها است. این شاخص در پی توضیح سیستمی اقتصادی به عنوان یک کل به جای مجموع قطعات آن است، به عبارت دیگر بر اساس محصول تولید

اقتصادی یکی از عوامل اصلی تعیین کننده ورودی های سرمایه گذاری مستقیم خارجی با تأثیرات مثبت آماری و اقتصادی قوی بر ورودی سرمایه گذاری مستقیم خارجی به کشورهای میزبان است. آنتونیستی و فرانسوا^۱ (۲۰۲۱) در مطالعه خود به بررسی رابطه FDI و پیچیدگی اقتصادی پرداختند. در این مطالعه ارزیابی می کنند که آیا جذب مقادیر بیشتر سرمایه گذاری مستقیم خارجی منجر به پیچیدگی اقتصادی بیشتری در یک کشور می شود یا خیر. با استفاده از پانلی متشکل از ۱۱۷ کشور و ۲۲ سال، از ۱۹۹۵ تا ۲۰۱۶، با استفاده از رویکرد VAR پانل و توابع پاسخ آنی، رابطه علیت بین سرمایه گذاری مستقیم خارجی و پیچیدگی اقتصادی را آزمایش می کنند. نتایج نشان می دهد که جمع آوری سهام بالاتر سرمایه گذاری مستقیم خارجی برای سرانه گرنجر باعث پیچیدگی اقتصادی بیشتر در یک کشور می شود و نه برعکس. با این حال، این تأثیر علیت بسیار ناچیز است و فقط در کشورهایی با سطح بالای متوسط تولید ناخالص داخلی، تحصیلات عالی، بزرگ شدن مالیات یا توسعه مالی رخ می دهد. ما همچنین در می یابیم که فقط FDI های سبز باعث ایجاد پیچیدگی اقتصادی در کشورهای پیشرفته می شوند.

۳. روش شناسی پژوهش

در این مطالعه با توجه نوع و هدف تحقیق، که اسنادی کاربردی است. جامعه آماری این پژوهش شامل ۱۶ کشور در حال توسعه در سطح جهان می باشد، معیار انتخاب کشورها همگونی برخی شاخص ها از جمله؛ رشد اقتصادی (همسویی رشد اقتصادی این گروه از کشورها)، نحوه حکمرانی (اکثر کشورهای انتخاب شده بر مبنای حکومت اسلامی بنا شده اند که این ویژگی در انتخاب کشورها و همگونی کشورها نقش ویژه ای داشته است. در طرف دیگر، کشورهایی که حکومت اسلامی ندارند در ویژگی های دیگر همچون سطح دموکراسی به این گروه از کشورها شبیه هستند)، سطح توسعه یافتگی و سطح دموکراسی و آزادی تجاری و سطح درآمد و همچنین در دسترس بودن اطلاعات مورد نیاز، و بر اساس مطالعه آنتوناکاکیس و همکاران^۲ (۲۰۱۷) استفاده شد. لذا بر اساس اطلاعات استخراج شده، کشورهای: الجزایر، آنگولا، کامرون، هند، اندونزی، ایران، کویت، مکزیک، نیجریه، پاکستان، قطر، عربستان، تاجیکستان، ترکیه، امارات و ونزوئلا انتخاب شدند. دوره زمانی مورد مطالعه نیز با توجه به محدودیت های آماری شامل سال های (۲۰۱۸-۱۹۹۰) است و منبع داده های مورد استفاده پایگاه اطلاعاتی بانک جهانی می باشد و جهت برآورد مدل های مورد نظر از روش داده های ترکیبی استفاده شده است. در این پژوهش برای آزمون فرضیه ها از مدل رگرسیون خطی چند متغیره بهره گرفته شد.

تمایز پژوهش حاضر با مطالعات انجام شده مانند علیزاده^۳ (۱۳۹۳) و معتمدی^۴ (۱۳۹۷) و برادران شرکاء^۵ (۱۳۸۷) و فدهیا و المسفیر^۶ (۲۰۱۵) و فرج^۴ (۲۰۱۸) و... آن است که آنها باداده ها ی تابلویی و سیستم معادلات همزمان

شده به نهاد های مورد نیاز آن می رسد. شاخص پیچیدگی اقتصادی به دنبال تبیین دانش انباشته شده در جمعیت یک کشور است (شبکه هایی که توسط مردم شکل می گیرند (که نتیجه آن در ترکیب صنعتی کشورها قابل مشاهده است).

2. Antonietti & Franco
3. Antonakakis
4. Fadhil & Almsafir
5. Fraj at all

کشورها به بررسی عوامل موثر بر جذب سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی بطور جداگانه با تاثیر گذاری چند متغیر مانند توسعه مالی و یا حکمرانی و یا متغیر نرخ ارز را روی رشد اقتصادی پرداختند. در این مطالعه تلاش شده تا عوامل و شرایطی که موجب استفاده بهینه از سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی می‌شود مورد بررسی قرار گیرد، بنظر می‌رسد فرآیند جهانی شدن لزوم استفاده از سرمایه‌گذاری خارجی را بیشتر نموده و آن را جایگزین انتقال تحرک کالا قرار داده است.

در این مطالعه ضمن این که تاثیر متغیرهایی همچون ثبات سیاسی و اقتصادی، حاکمیت قانون و کنترل فساد و اثرات فزاینده متغیرهایی که به صورت انفرادی می‌توانند در جذب سرمایه‌گذاری خارجی موثر می‌باشند به اثرات متقابل سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی و سرمایه‌انسانی بر رشد اقتصادی و همچنین اثر سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی و حکمرانی خوب بر رشد اقتصادی بصورت همزمان مورد بررسی قرار گیرد.

جهت بررسی مدل از رویکرد GMM استفاده شده است. این روش از جمله روش‌های اقتصادسنجی مناسب برای حل یا کاهش مشکل درونزا بودن شاخص‌های نهادی و همبستگی بین متغیرهای نهادی و دیگر متغیرهای توضیحی، تخمین مدل با استفاده از گشتاورهای تعمیم یافته (GMM) داده‌های تابلویی پویا است.

استفاده از روش‌های اقتصادسنجی حداقل مربعات دومرحله‌ای دارای محدودیت‌هایی است که در این مطالعه از آن استفاده نمی‌شود. این محدودیت‌ها شامل دشوار بودن یافتن متغیر ابزاری مناسب و محدود بودن این نوع از متغیرها می‌باشد. همچنین این روش نمی‌تواند مشکل همبستگی بین متغیرهای توضیحی را حل کرده و هم خطی در مدل را کاهش داده یا از بین ببرد. در این روش بین متغیرهای درونزا و از قبل تعیین شده، تفاوت وجود دارد. در این مدل از وقفه خود متغیرها به عنوان ابزار استفاده می‌شود. در این روش با تبدیل برازش‌گرها از طریق تفاضل مرتبه اول، به دلیل عدم تغییر طی زمان، اثرات ثابت، کشوری قابل حذف شدن است. برای اینکه نتایج در این مدل‌ها از نظر پایداری قابل اطمینان باشند، باید تعداد مشاهدات به اندازه کافی بزرگ (حداقل ۵۰ مشاهده) باشد؛ زیرا در این روش زمانی که تعداد مشاهدات اندک است، به دلیل تورش زیاد، تفسیر نتایج با مشکل مواجه خواهد شد. تخمین زن GMM از طریق کاهش تورش نمونه، پایداری تخمین را افزایش می‌دهد.

روش GMM تخمین زننده قدرتمندی است که برخلاف روش حداقل راسنمایی، نیاز به اطلاعات دقیق توزیع جملات اخلال ندارد. روش مذکور مبتنی بر این فرض است که جملات اخلال در معادلات با مجموعه متغیرهای ابزاری غیر همبسته می‌باشد (عبداللهی ارپناهی، ۱۳۹۶). قابل ذکر است که جهت تخمین مدل از نرم افزار Eviews10 استفاده شده است.

الگوی پژوهش و متغیرهای آن

مدل پژوهش با الهام از مطالعات سخنور^۱ (۲۰۱۹) و فرج و همکاران^۲ (۲۰۱۸) به صورت روابط زیر تعیین شده است.

1. Sokhanvar
2. Fraj at all

$$\log EG_{it}(\Delta GDP) = \beta_0 + \beta_{11} \log K_{it} + \beta_{12} \log L_{it} + \beta_{13} \log FDI_{it} + \beta_{14} \log EC_{it} + \beta_{15} \log RE_{it} + \beta_{16} \log HC_{it} + \beta_{17} \log COV_{it} + \beta_{18} \log OPEN_{it} + \beta_{19} (\log FDI \times \log HC)_{it} + \beta_{110} (\log FDI \times \log GOV)_{it} + \mu_{1it}$$

$$\log FDI_{it} = \beta_2 + \beta_{31} \log HC_{it} + \beta_{32} \log OPEN_{it} + \beta_{33} \log EG_{it} + \beta_{34} \log RE_{it} + \beta_{35} \log GOV_{it} + \mu_{3it}$$

رشد اقتصادی^۱: EG یا (ΔGDP) به گسترش اقتصاد یک کشور از طریق افزایش تولید ناخالص داخلی^۲ GDP یا تولید ناخالص ملی^۳ GNP طی یک دوره زمانی یک ساله رشد اقتصادی گفته می شود. (استیم، ۲۰۰۴) تولید ناخالص داخلی (GDP): عبارت از مجموع ارزش پولی کل کالاها و خدمات نهایی است که در مدت معین (معمولاً یک سال) در اقتصاد داخلی (در یک کشور) تولید می شود (تفضلی، ۱۳۹۵). تغییرات تولید ناخالص داخلی (ΔGDP) و یا ΔY جایگزین متغیر رشد اقتصادی می گردد.

نیروی کار^۵: L : نیروی کار به کسانی که مایل و قادر به کار کردن هستند نیروی کار گفته می شود (هزبرکیانی، ۱۳۹۹)

سرمایه انسانی^۶: HC : عبارت از سرمایه گذاری انجام گرفته در تعلیم و تربیت و مهارت افراد یک ملت است (بینگجو، ۲۰۰۲).

حکمرانی^۸: GOV : بانک جهانی حکمرانی را شیوه استفاده از قدرت در مدیریت منابع اقتصادی و اجتماعی برای دستیابی به توسعه پایدار تعریف می کند (کاظمی، ۱۳۹۶).

سرمایه گذاری مستقیم خارجی (FDI) : سرمایه گذاری است که به هدف کسب منافع پایدار در کشوری به جزء موطن فرد سرمایه گذار انجام می شود. (بهکیش، ۱۳۸۱).

درجه باز بودن اقتصاد^۹: OPEN : به معنای آزاد سازی تجاری است به صورت کانالی برای انتقال تکنولوژی عمل می کند و اثرات سرریز تکنولوژی را به بخش های مختلف اقتصادی منتقل می کند (کوهپای بن، ۲۰۰۳).

RE نرخ ارز واقعی، K سرمایه، EC مصرف انرژی، E نظام های ارزی، INF نرخ تورم، INT نرخ بهره، $HC \times FDI$ اثرات متقابل سرمایه گذاری مستقیم خارجی و سرمایه انسانی و $GOV \times FDI$ اثرات متقابل سرمایه گذاری مستقیم خارجی و حکمرانی است. در این پژوهش از شکل لگاریتمی متغیرها استفاده شده است. چون، اولاً: ضرایب برآورد شده در حالت لگاریتمی بیانگر کشش متغیرها بوده و لذا تفسیر و تحلیل نتایج آن راحت تر می باشد و ثانیاً: استفاده از شکل لگاریتمی متغیر باعث کاهش نوسانات شدید متغیرها می گردد.

3. Economic Growth

4. Gross Domestic Product

5. Gross National Product

6. Stern

1. Labor Force

2. Human capital

3. Beyengju

4. Government

5. Openness of the Economy

6. Kohpi boon

تمامی داده‌های مورد استفاده در این تحقیق از آماربانک جهانی^۱ استخراج گردیده است.

۴. برآورد و تحلیل مدل (الگو) پژوهش

آزمون ریشه واحد

پیش از برآورد مدل لازم است مانایی تمام متغیرهای مورد استفاده در مدل تحقیق مورد آزمون قرار گیرد. زیرا نامانایی متغیرها باعث بروز مشکل رگرسیون کاذب می‌شود. در این مطالعه جهت بررسی مانایی متغیرها از آزمون ریشه واحد لوین، لین و چو^۲ LLC استفاده شده است. فرض اساسی آزمون LLC وجود یک فرایند ریشه واحد در بین مقاطع است. بر اساس نتایج جدول ۱، همه متغیرها در سطح معنای ۹۹ درصد مانا می‌باشند به استثنای متغیر سرمایه که مانا نبوده و بعد از یک مرتبه تفاضل‌گیری، مانا شده است. به عبارت دیگر، درجه انباشتگی آن یک و درجه انباشتگی دیگر متغیرها صفر می‌باشد.

جدول ۱: آزمون ریشه واحد LLC

متغیر	مقدار آماره آزمون	سطح معنی‌داری	درجه انباشتگی
لگاریتم رشد اقتصادی (تولید ناخالص داخلی)	-۶/۹۷۶	۰/۰۰۰	I(0)
نرخ ارز مؤثر	-۲/۶۶۹	۰/۰۰۳	I(0)
لگاریتم سرمایه	-۶/۵۱۱	۰/۰۰۰	I(1)
لگاریتم درجه باز بودن اقتصاد	-۳/۷۷۳	۰/۰۰۰	I(0)
لگاریتم سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی	-۲/۴۲۰	۰/۰۰۷	I(0)
لگاریتم مصرف انرژی	-۵/۴۱۸	۰/۰۰۰	I(0)
سرمایه انسانی	-۵/۳۰۵	۰/۰۰۰	I(0)
لگاریتم نیروی کار	-۵/۴۸۲	۰/۰۰۰	I(0)
شاخص حکمرانی	-۳۶/۲۹۷	۰/۰۰۰	I(0)
نرخ تورم	-۲/۰۳۹	۰/۰۲۰	I(0)
نرخ بهره	-۲/۴۵۰	۰/۰۰۷	I(0)

منبع: یافته‌های تحقیق

آزمون همجمعی کائو

با توجه به نتایج آزمون ریشه واحد مبنی بر وجود برخی متغیرها با درجه انباشتگی یک، جهت جلوگیری از برآورد رگرسیون کاذب بایستی آزمون همجمعی جهت بررسی وجود رابطه بلندمدت در بین متغیرها انجام شود. در این پژوهش از آزمون کائو (Kau) جهت بررسی وجود همجمعی استفاده شده است. نتایج آزمون جدول ۲ نشان می‌دهد

7. World Bank
8. Levin, Lin & Chui

فرض صفر آزمون برای هر دو مدل پژوهش رد شده است. فرض صفر این آزمون، عدم وجود همجمعی میان متغیرها است. بنابراین می توان گفت یک رابطه بلند مدت بین نرخ متغیر وابسته هر مدل و متغیرهای مستقل وجود دارد.

جدول ۲: آزمون همجمعی کائو

سطح معنی داری	مقدار آماره t	روش	مدل
۰/۰۰۰	-۴/۶۸۲	ADF	رشد اقتصادی
۰/۰۷۰	-۱/۴۷۱	ADF	سرمایه گذاری مستقیم خارجی

منبع: یافته های تحقیق

آزمون F لیمر

جهت بررسی نوع مدل در روش پانل دیتا از آزمون F لیمر^۱ استفاده شده است. در این آزمون فرضیه صفر وجود روش تجمیعی^۲ در مقابل فرضیه یک، وجود روش داده های تابلویی^۳ مورد آزمون قرار گرفت. چنانچه فرض صفر رد شود مدل از نوع داده های تابلویی می باشد و بایستی در مرحله بعد بین آزمون اثرات ثابت و تصادفی انجام شود و بر اساس نتایج جدول ۳ و بر اساس هر دو مقدار F و K² فرض صفر هر دو مدل تحقیق رد می شود بنابراین بایستی از روش داده های تابلویی استفاده کرد.

جدول ۳: آزمون F لیمر

۰/۰۰۰	(۱۵،۴۲۰)	۲/۸۸۱	F	رشد اقتصادی
۰/۰۰۰	۱۵	۴۳/۷۸۹	کای مربع	
۰/۰۰۰	(۱۵،۴۴۳)	۳/۰۱۹	F	سرمایه گذاری مستقیم خارجی
۰/۰۰۰	۱۵	۴۵/۱۶۴	کای مربع	

منبع: یافته های تحقیق

آزمون هاسمن

پس از مشخص شدن نوع داده ها، حال بایستی مشخص شود که از چه مدلی استفاده شود، مدل اثرات ثابت یا مدل اثرات تصادفی، در این پژوهش از آزمون هاسمن^۴ برای مشخص شدن نوع مدل استفاده شده است. چنانچه فرض صفر این آزمون رد شود بایستی از مدل اثرات ثابت استفاده کرد، در غیر اینصورت بایستی مدل اثرات تصادفی

1. F-Limer test
2. Pool
3. Panel
4. Hausman

بهره برد بر اساس نتایج جدول ۴ فرض صفر مدل رشد اقتصادی رد شده است، بنابراین جهت برآورد مدل بایستی از مدل اثرات ثابت استفاده کرد و برای مدل سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی آزمون هاسمن تایید شده و باید از روش اثرات تصادفی استفاده گردد.

جدول ۴: آزمون هاسمن

مدل	آزمون	مقدار آماره	درجه آزادی	سطح معنی‌داری
رشد اقتصادی	کای مربع	۴۳/۱۵۵	۱۱	۰/۰۰۰
سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی	کای مربع	۷/۸۴۹	۵	۰/۱۶۴

منبع: یافته‌های تحقیق

برآورد مدل‌های پژوهش

مدل رشد اقتصادی

بر اساس نتایج جدول ۵، همه متغیرهای پژوهش بر رشد اقتصادی کشورهای در حال توسعه اثرگذار می‌باشند. ضریب برآورد شده برای نرخ ارز برابر با ۰/۰۲۷- می‌باشد که در سطح ۹۵ درصد معنادار می‌باشد. بدین معنا که تضعیف پول ملی باعث کاهش رشد اقتصادی می‌شود. با توجه به اینکه اکثر کشورهای در حال توسعه کشورهای وابسته به واردات بوده و بروز نوسان در نرخ ارز باعث کاهش رشد اقتصادی از طریق اثرگذاری بر تولید کل دارد. بنابراین می‌توان گفت با هر واحد افزایش نرخ ارز، رشد اقتصادی به میزان ۰/۰۲۷ درصد کاهش می‌یابد. ضریب برآورد شده برای لگاریتم سرمایه برابر با ۰/۱۰۴ می‌باشد که در سطح ۹۹ درصد معنادار می‌باشد، یعنی با یک واحد افزایش در سطح سرمایه به میزان ۰/۱۰۴ درصد رشد اقتصادی افزایش می‌یابد. با توجه به اینکه تابع تولید اکثر کشورهای در حال توسعه متکی بر دو متغیر مهم سرمایه و نیروی کار می‌باشد، لذا افزایش سطح سرمایه فیزیکی می‌تواند باعث بهبود رشد اقتصادی از طریق بهبود تولید شود. ضریب برآورد شده برای لگاریتم درجه باز بودن اقتصاد برابر با ۰/۱۴۷ می‌باشد که در سطح ۹۹ درصد معنادار می‌باشد. یعنی با یک واحد افزایش در درجه باز بودن اقتصاد باعث افزایش ۰/۱۴۷ درصدی رشد اقتصادی می‌شود. اگرچه این متغیر یکی از عوامل مهم در تسریع رشد اقتصادی در همه کشورها می‌باشد، اما سطح پایین‌تر تجارت در کشورهای در حال توسعه نسبت به کشورهای توسعه یافته کمتری داشته باشد. ضریب برآورد شده برای لگاریتم سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی برابر با ۰/۱۲۷ می‌باشد که در سطح ۹۹ درصد معنادار می‌باشد. یعنی با یک واحد افزایش در سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی به میزان ۰/۱۲۷ درصد رشد اقتصادی کشورهای در حال توسعه افزایش می‌یابد. این متغیر یکی از عوامل مهم در تسریع رشد اقتصادی در همه کشورها می‌باشد، اما سطح پایین‌تر تجارت در کشورهای در حال توسعه نسبت به کشورهای توسعه یافته از یک طرف و عدم فراهم کردن بسترهای لازم برای جذب سرمایه‌گذاران خارجی از طرف دیگر، می‌تواند اثرگذاری بیشتر این متغیر بر رشد اقتصادی را مختل کند. ضریب برآورد شده برای لگاریتم مصرف انرژی برابر با ۰/۰۹۳ می‌باشد که در سطح ۹۹ درصد معنادار می‌باشد. یعنی با یک واحد افزایش در مصرف انرژی

به میزان ۰/۰۹۳ درصد رشد اقتصادی کشورهای در حال توسعه افزایش می یابد. ضریب برآورد شده برای سرمایه انسانی برابر با ۰/۵۱۳ می باشد که در سطح ۹۹ درصد معنادار می باشد. یعنی با یک واحد افزایش در سرمایه انسانی به میزان ۰/۵۱۳ درصد، رشد اقتصادی کشورهای در حال توسعه ۰/۵۱۳ درصد افزایش می یابد. این متغیر نیز یکی از عوامل مهم در تسریع رشد اقتصادی در همه کشورها می باشد و کشورهای در حال توسعه طی سال های اخیر توجه ویژه ای به این متغیر داشته و بر بهبود کیفیت نیروی انسانی خود تأکید داشته اند. ضریب برآورد شده برای لگاریتم نیروی کار برابر با ۰/۱۲۸ می باشد که در سطح ۹۵ درصد معنادار می باشد. بدین معنا که افزایش نیروی کار باعث افزایش رشد اقتصادی می شود. با توجه به اینکه تابع تولید اکثر کشورهای در حال توسعه متکی بر نیروی کار می باشد و تولید بر توان نیروی کار تأکید بیشتری دارد، افزایش نیروی کار که به منزله افزایش سطح تولید و متعاقب آن افزایش رشد اقتصادی می باشد. بنابراین می توان گفت با هر واحد افزایش نیروی کار، رشد اقتصادی به میزان ۰/۱۲۸ درصد افزایش می یابد. ضریب برآورد شده برای شاخص حکمرانی برابر با ۰/۲۹۳ می باشد که در سطح ۹۵ درصد معنادار می باشد. بدین معنا که بهبود وضعیت حکمرانی باعث افزایش رشد اقتصادی می شود. شاخص حکمرانی در برگزیده شاخص های متعدد دموکراسی در کشور و اصلاح ساختار حکومتی کشورها می باشد. با بهبود ساختار حکمرانی، زمینه جذب سرمایه گذار خارجی، ثبات بازار، اصلاح الگوهای مصرفی، توجه به نیروی انسانی متخصص و ... اتفاق خواهد افتاد. بنابراین می توان گفت با هر واحد افزایش شاخص حکمرانی، رشد اقتصادی به میزان ۰/۲۹۳ درصد افزایش می یابد. ضریب برآورد شده برای شاخص حکمرانی و FDI برابر با ۰/۱۶۳ می باشد که در سطح ۹۹ درصد معنادار می باشد. بدین معنا که شاخص حکمرانی با تقویت اثر FDI، رشد اقتصادی را افزایش می دهد. وجود شرایط مناسب در حیطه نهادی و حاکمیتی در سطح کشورها به طور مستقیم و غیرمستقیم می تواند بر رشد اقتصادی اثرگذار باشد. چراکه وجود شرایط مناسب جهت انواع سرمایه گذاری داخلی و خارجی در سایه حکمرانی خوب باعث رونق اقتصادی در هر کشوری می شود. مطابق نتیجه به دست آمده، وجود حکمرانی خوب با مهیا ساختن شرایط سرمایه گذاری مستقیم خارجی، رونق اقتصادی را به همراه دارد. ضریب برآورد شده برای اثر متقابل شاخص سرمایه انسانی و FDI برابر با ۰/۴۲۳ می باشد که در سطح ۹۹ درصد معنادار می باشد. بدین معنا که شاخص سرمایه انسانی با تقویت اثر FDI، رشد اقتصادی را افزایش می دهد. سرمایه انسانی و FDI با یکدیگر رابطه تنگاتنگی داشته و می توانند اثر یکدیگر را بر رشد اقتصادی تقویت کنند.

جدول ۵: برآورد مدل اول پژوهش (رشد اقتصادی)

متغیر	ضریب	انحراف استاندارد	آماره t	سطح معناداری
وقفه اول نرخ رشد اقتصادی (تولید ناخالص داخلی)	۰/۳۰۱	۰/۰۸۰	۳/۷۴۲	۰/۰۰۰
نرخ ارز	-۰/۰۲۷	۰/۰۱۳	-۲/۰۱۵	۰/۰۴۵
لگاریتم سرمایه	۰/۱۰۴	۰/۱۱۹	۲/۸۶۸	۰/۰۰۰
لگاریتم درجه باز بودن اقتصاد	۰/۱۴۷	۰/۲۵۷	۳/۵۷۱	۰/۰۰۰
لگاریتم سرمایه گذاری مستقیم خارجی	۰/۱۲۷	۰/۰۲۰	۶/۰۹۵	۰/۰۰۰

متغیر	ضریب	انحراف استاندارد	آماره t	سطح معناداری
لگاریتم مصرف انرژی	۰/۰۹۳	۰/۴۴۳	۲/۲۱۱	۰/۰۰۰
سرمایه انسانی	۰/۵۱۳	۰/۰۷۹	۶/۴۲۷	۰/۰۰۰
لگاریتم نیروی کار	۰/۱۲۸	۰/۰۵۲	۲/۴۶۵	۰/۰۲۸
شاخص حکمرانی	۰/۲۹۳	۰/۱۰۹	۲/۶۸۲	۰/۰۱۷
اثر متقابل شاخص سرمایه انسانی و FDI	۰/۴۲۳	۰/۰۵۸	۷/۲۸۳	۰/۰۰۰
اثر متقابل شاخص حکمرانی و FDI	۰/۱۶۳	۰/۰۲۳	۶/۸۹۷	۰/۰۰۰
آزمون والد	آزمون سارگان	آرلانو و باند اول	آرلانو و باند دوم	
۳۶/۰۸۸ (۰/۰۰۰)	۶/۹۸۵	۲/۶۸۵ - (۰/۰۳۳)	۰/۸۲۶ - (۰/۳۶۱)	

منبع: یافته‌های تحقیق

مدل سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی

بر اساس نتایج جدول ۶، همه متغیرهای پژوهش بر FDI در کشورهای در حال توسعه اثرگذار می‌باشند. ضریب برآورد شده برای نرخ ارز برابر با ۰/۰۳۳- می‌باشد که در سطح ۹۹ درصد معنادار می‌باشد. بدین معنا که با هر واحد تضعیف پول ملی، سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی به میزان ۰/۰۳۳ درصد کاهش می‌یابد. نرخ ارز بر منافع حاصل از سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی تأثیر می‌گذارد. ضریب برآورد شده برای لگاریتم درجه باز بودن اقتصاد برابر با ۰/۱۳۸ می‌باشد که در سطح ۹۹ درصد معنادار می‌باشد. بدین معنا که با هر واحد افزایش سطح تجارت، سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی به میزان ۰/۱۳۸ درصد افزایش می‌یابد. ضریب برآورد شده برای رشد اقتصادی برابر با ۰/۱۰۷ می‌باشد که در سطح ۹۹ درصد معنادار می‌باشد. بدین معنا که با هر واحد افزایش رشد اقتصادی، سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی به میزان ۰/۱۰۷ درصد افزایش می‌یابد. ضریب به دست آمده نشان می‌دهد که این تأثیرگذاری مقدار قابل توجهی است. به عبارت دیگر، مطابق نتیجه به دست آمده، افزایش رشد اقتصادی موجب افزایش جذب سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی شده است. به عبارت دیگر، زمانی که کشور گردش اقتصادی خوبی را داشته باشد، این بدین معناست که سرمایه‌گذاری در کشور موجب رونق شده و کشور می‌تواند مکان مناسبی برای سرمایه‌گذاری‌های خارجی باشد. لذا، رشد اقتصادی بالا در کشور میزبان، انگیزه سرمایه‌گذاری را برای سرمایه‌گذاران خارجی افزایش می‌دهد. ضریب برآورد شده برای این سرمایه‌گذاری برابر با ۰/۱۴۱ می‌باشد که در سطح ۹۹ درصد معنادار می‌باشد. بیش از سه دهه گذشته روند مهاجرت از سمت کشورهای در حال توسعه به سمت کشورهای توسعه یافته بود که این مهاجرت بیشتر به شکل مهاجرت نیروی کار بوده است. اما پس از آن، شکل و جهت‌های مهاجرت در برخی مناطق دچار تغییراتی شده است. سرمایه‌انسانی به دلیل مهارت و تخصص موجب افزایش سطح تولید و رشد اقتصادی می‌شود و به بهترین نحو ممکن از سرمایه موجود استفاده می‌کند. لذا نقش سرمایه‌انسانی در جذب سرمایه‌گذاری خارجی بسیار حائز اهمیت است. ضریب برآورد شده برای شاخص حکمرانی برابر با ۰/۰۳۱ می‌باشد که در سطح ۹۹ درصد معنادار می‌باشد. بدین معنا که با هر واحد بهبود شاخص

حکمرانی، سرمایه گذاری مستقیم خارجی به میزان ۰/۰۳۱ درصد افزایش می‌یابد. جذب FDI به هر کشوری تنها منوط به شرط آزادسازی ورود سرمایه خارجی و اهدای انگیزش های مالی به بنگاه های خارجی نمی باشد. یکی از مقولات مهم در استراتژی جذب سرمایه خارجی، کاهش مخاطرات کشوری است. این مخاطره دارای اجزایی می باشد که یکی از این اجزاء مخاطره سیاسی کشور میزبان است. مخاطره سیاسی رابطه نزدیکی با شاخص حکمرانی خوب دارد. خوب بودن شاخص حکمرانی نشان دهنده پایین بودن مخاطره سیاسی است و این به نوبه خود موجب افزایش قابلیت یک کشور در جذب FDI می گردد. حکمرانی خوب محیط مناسبی برای فعالیت رندهای محور مانند سرمایه گذاری را فراهم می کند. حکمرانی خوب به عنوان یک پیش شرط اساسی برای عملکرد خوب بازارها و ایجاد شرایط جذاب سرمایه گذاری و تخصیص پایدار سرمایه گذاری های فیزیکی از اهمیت ویژه ای برخوردار است و می تواند از طریق اثرگذاری بر سیاست گذاری های اقتصادی، سیاسی و اجتماعی و ساختار اقتصادی، سیاسی و اجتماعی اثرات مثبت و قابل توجهی بر سرمایه گذاری مستقیم خارجی داشته باشد.

جدول ۶: برآورد مدل دوم پژوهش (سرمایه گذاری مستقیم خارجی)

متغیر	ضریب	انحراف استاندارد	آماره t	سطح معناداری
وقفه اول FDI	۰/۶۱۱	۰/۰۶۹	۸/۷۵۷	۰/۰۰۰
نرخ ارز	-۰/۰۳۳	۰/۰۶۵	-۳/۵۱۳	۰/۶۰۷
لگاریتم درجه باز بودن اقتصاد	۰/۱۳۸	۰/۰۳۶	۳/۷۶۱	۰/۰۰۰
لگاریتم رشد اقتصادی (تولید ناخالص داخلی)	۰/۱۰۷	۰/۰۰۹	۱۱/۷۹۴	۰/۰۰۰
سرمایه انسانی	۰/۱۴۱	۰/۰۲۶	۵/۴۵۳	۰/۰۰۰
شاخص حکمرانی	۰/۰۳۱	۰/۰۰۴	۶/۶۳۰	۰/۰۰۰
آزمون والد	آزمون سارگان	آرلانو و باند اول	آرلانو و باند دوم	
۱۹/۷۷۱ (۰/۰۰۰)	۷/۸۶۹	۲/۴۹۳- (۰/۰۳۱)	۰/۹۸۹ (۰/۲۷۳)	

منبع: یافته های تحقیق

۵. جمع بندی و نتیجه گیری

در این پژوهش نقش حکمرانی خوب و سرمایه انسانی در جذب سرمایه گذاری مستقیم و رشد اقتصادی در ۱۶ کشور در حال توسعه در بازه زمانی ۲۰۱۸-۱۹۹۰ مورد مطالعه قرار گرفت و با استفاده از رویکرد گشتاور تعمیم یافته سیستمی (GMM) مدل های رشد اقتصادی و مدل سرمایه گذاری مستقیم خارجی برآورد گردید. نتایج استخراج شده از این پژوهش نشان می دهد که سرمایه گذاری مستقیم خارجی و سرمایه انسانی و حکمرانی خوب در جذب سرمایه گذاری و رشد اقتصادی اثرگذار می باشد، بر همین اساس در این پژوهش، سرمایه گذاری مستقیم خارجی و رشد اقتصادی کشورهای در حال توسعه اثری مثبت و معنادار بر یکدیگر دارند. این نتیجه با پژوهش

های (علیزاده و همکاران، ۱۳۹۳) و (سعیر و ابیدا^۱، ۲۰۱۳) مطابقت دارد. بر اساس نتایج به دست آمده در این پژوهش، سرمایه‌انسانی بر سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی کشورهای در حال توسعه اثری مثبت و معنادار دارد. ضریب برآورد شده برابر با ۰/۱۴۱ می‌باشد که در سطح ۹۹ درصد معنی‌دار می‌باشد نتایج بدست آمده با پژوهش‌های (معمدی و رحمانی، ۱۳۹۷) و (فدهیا و المسفیر، ۲۰۱۵^۲) و (صادقی و همکاران، ۲۰۲۰^۳) همسو می‌باشد. همچنین نتایج به دست آمده در این پژوهش، شاخص حکمرانی خوب بر سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی کشورهای در حال توسعه اثری مثبت و معنادار دارد. ضریب برآورد شده برابر با ۰/۰۳۱ می‌باشد که در سطح ۹۹ درصد معنی‌دار شده است. نتایج بدست آمده با پژوهش‌های (پیر، ۲۰۱۵^۴) و (امارا^۵، ۲۰۱۶) و (آنتوناکاکیس و همکاران^۶، ۲۰۱۷) و (فرج و همکاران^۷، ۲۰۱۸) مطابقت دارد. همچنین ضریب اثر متقابل شاخص حکمرانی و سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی برابر ۰/۱۶۳ می‌باشد و در سطح ۹۹ درصد معنادار شده است، یعنی حکمرانی خوب و مناسب باعث جذب بیشتر سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی شده و در نهایت باعث افزایش رشد اقتصادی کشور‌های مورد مطالعه می‌گردد. همچنین ضریب اثر متقابل سرمایه‌انسانی و سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی برابر ۰/۴۳۲ در سطح ۹۹ درصد معنادار شده است، یعنی وجود نیروی انسانی ماهر و آموزش دیده و با کیفیت باعث جذب بیشتر سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی شده و رابطه تنگاتنگی با یکدیگر دارند، و در نهایت تقویت اثر این دو با یکدیگر باعث رشد اقتصادی کشورهای مورد مطالعه در این پژوهش می‌گردد. با توجه به نتایج بدست آمده و برآورد مدل‌های پژوهش سیاست‌های پیشنهادی زیر می‌تواند در ورود سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی و دستیابی کشورهای در حال توسعه به رشد اقتصادی کمک نماید را مطرح کرد:

- ۱) بر اساس نتایج پژوهش افزایش سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی برای افزایش رشد اقتصادی لازم می‌باشد، بنابراین بایستی سیاست‌های مناسب در خصوص جذب سرمایه‌گذاران خارجی اتخاذ گردد بنابراین بازبینی قانون جلب سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی با هدف گسترش سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی به کشور از طریق تسهیل شرایط عمومی پذیرش سرمایه، ارائه تسهیلات تشویقی، ارائه مشوق‌های مالیاتی، شفاف نمودن قوانین، تسهیل ورود و خروج سرمایه، حذف بروکراسی اداری و شناسایی نقاط ضعف قانونی و برطرف نمودن آنها می‌تواند مفید باشد.
- ۲) سیاست‌های حکمرانی خوب از قبیل ثبات سیاست‌های دولت، ایجاد سیستم قانونی شفاف، برطرف نمودن مناقشات خارجی و بهره‌مندی از دیپلماسی فعال سیاسی می‌تواند اثر بازدارنده مخاطرات سیاسی بر سرمایه‌گذاری خارجی را کاهش دهد.

1. Sghaier & Abida
2. Fadhil & Almsafir
3. Sadegh
4. Pere
5. Emara
6. Antonakakis
7. Fraj

- ۳) کاهش حجم تصدی گری های دولت می تواند منجر به کاهش فساد در اقتصاد گردد و محیط مناسب تری را برای سرمایه گذاری فراهم نماید و اجرای سیاست خصوصی سازی اقتصاد نیز می تواند نقش بسزایی در افزایش سرمایه گذاری بخش خصوصی در کشور ها داشته باشد که بعنوان نشانه مناسب بودن وضعیت اقتصادی کشور منجر به تشویق سرمایه گذاران خارجی برای ورود به کشور ها می شود.
- ۴) توجه ویژه به بهبود هرچه بیشتر کیفیت نیروی انسانی علی الخصوص آموزش نیروی انسانی. توسعه انسانی منطقه ای نقش مهمی را در توسعه هر جامعه فراهم می آورد. تفاوت های منطقه ای در اغلب کشورهای در حال توسعه وجود دارد.
- ۵) تلاش در جهت افزایش حجم تجارت خارجی. چراکه یکی از متغیرهای اثرگذار بر FDI، درجه باز بودن اقتصاد می باشد. بنابراین کشورهای در حال توسعه بایستی با رفع موانع تجاری و حذف تدریجی تعرفه های گمرکی، بر حجم تجارت خارجی خود بیفزایند.

فهرست منابع

- * آذربایجانی، کریم، سرخوش سراء، علی، یونس پور، ساناز (۱۳۹۷)، «تحلیل تاثیر سرمایه گذاری مستقیم خارجی و آزاد سازی در کیفیت محیط زیست و استفاده از انرژی های پاک، مطالعه موردی کشورهای منتخب در حال توسعه»، مجله اقتصاد تجارت نوین، سال سیزدهم، شماره چهارم.
- * استادی، حسین، رفعت، بتول، رئیسی، عباسعلی (۱۳۹۲)، «نقش سرمایه گذاری خارجی (FDI) در رشد اقتصادی ایران (۱۳۸۷-۱۳۵۷) و بررسی رابطه متقابل آن»، مجله تحقیقات توسعه اقتصادی، شماره ۹.
- * اسد نژاد، اعظم، ترابی، تقی، رادفر، رضا، (۱۳۹۵)، «تاثیر کیفیت سرمایه انسانی بر جذب سرمایه گذاری مستقیم خارجی مطالعه موردی کشورهای منتخب جنوب شرق آسیا و ایران»، فصلنامه علمی و پژوهشی دانش سرمایه گذاری انجمن مهندسين مالی ایران، سال پنجم، شماره نوزدهم،
- * آل عمران، آل عمران، س. ع (۱۳۹۱)، ستجش اثرگذاری ارتقای سرمایه انسانی بر رشد اقتصادی در کشورهای منتخب عضو اوپک. فصلنامه تخصصی پارک ها و مراکز رشد، سال ۸، شماره ۳۲، ص ۵۳-۴۱.
- * برادران شرکاء، ملک الساداتی (۱۳۸۷)، «تاثیر حکمرانی خوب (بر اساس شاخص های بانک جهانی) بر رشد اقتصادی در کشورهای منتخب»، مجله راهبرد، شماره ۴۹، صص ۵۲-۲۹.
- * بهکیش، م. م (۱۳۸۱) اقتصاد ایران در بستر جهانی شدن. تهران، نشر نی، ص ۲۷۹.
- * پاکروان (۱۳۹۸) «تاثیر شاخص های حکمرانی خوب بر شاخص رقابت پذیری جهانی اقتصاد با استفاده از رهیافت تحلیل بین کشوری» فصلنامه علمی پژوهش های اقتصادی ایران، سال بیست و پنجم، شماره ۸۴.
- * تفضلی، فریدون، (۱۳۹۵)، اقتصاد کلان، نظریه ها و سیاست های اقتصادی، چاپ ۱۷، تهران، نشر نی، ص ۳۶.
- * داودی، پرویز، شاه مرادی اکبر (۱۳۸۳)، «بازشناسی عوامل موثر بر جذب سرمایه گذاری مستقیم خارجی در اقتصاد ایران و ۴۶ کشور جهان در چارچوب یک الگوی تلفیقی» مجله پژوهش های اقتصادی ایران، دوره ۶ شماره ۲۰.

- * زاهدی آزاد، ن (۱۳۹۶)، نقش کیفیت قوانین و مقررات در اثرگذاری سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی بر رشد اقتصادی. پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه غیردولتی - غیرانتفاعی خاتم، دانشکده علوم انسانی، گروه علوم اقتصادی، ص ۲۰-۶
- * زمانی، زهرا، طیبی، سید کمیل (۱۳۹۹) «سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی، عامل تعیین‌کننده توسعه پایدار در کشورهای در حال توسعه و کشورهای دارای بازارهای نو ظهور» فصلنامه پژوهش‌های اقتصادی (رشد و توسعه پایدار)، سالیستم، شماره چهارم ص ۳۳-۶۶
- * سامتی، مرتضی، رنجبر، همایون، محسنی، فضیلت (۱۳۹۰)، «تحلیل تاثیر شاخص‌های حکمرانی خوب بر شاخص توسعه انسانی (مطالعه موردی کشورهای جنوب شرقی آسیا (ASEAN))»، فصلنامه علمی پژوهشی، پژوهش‌های رشد و توسعه اقتصادی، سال اول، شماره چهارم پاییز ۱۳۹۰ صص ۱۸۷-۱۸۶.
- * شکاری، ا. (۱۳۹۴)، بررسی عوامل موثر بر سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی با تاکید بر امنیت اقتصادی. پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد تهران مرکزی، دانشکده علوم اقتصاد و حسابداری، ص ۱۶-۱۰
- * صفرزاده، س. (۱۳۹۵)، اثر تعامل سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی و سرمایه‌گذاری بر رشد اقتصادی کشورهای در حال توسعه (D8). پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تبریز، دانشکده اقتصاد، مدیریت و بازرگانی، ص ۷-۵۶
- * عبداللهی ارپناهی، س. ۱۳۹۶. بررسی ارتباط بین شاخص فساد مالی و بیکاری در کشورهای منتخب اروپایی و آسیایی از جمله کشور ایران: رویکرد گشتاورهای تعمیم یافته سیستمی. پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه رازی، دانشکده علوم اجتماعی، گروه اقتصاد.
- * علیزاده، م، بابایی، م، جعفری، م و خدایی، م (۱۳۹۳)، اثر متقابل سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی و رشد اقتصادی در کشورهای عضو D8 (مدل معادلات همزمان). سیاست‌های مالی و اقتصادی، سال ۲، شماره ۶، ص ۸۷-۱۰۴.
- * علوی، فاطمه السادات، دهمرده، نظر (۱۴۰۰) «اثر سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی بر رشد بهره‌وری با تاکید بر سرمایه انسانی و کیفیت نهادی در ایران، کاربردی از آنالیز موجک پیوسته» فصلنامه علمی پژوهشی دانش سرمایه‌گذاری انجمن مهندسی مالی ایران، سال دهم، شماره سی و هشتم.
- * کاظمی، ابوطالب، حاتمی، داود، طهماسبی، قباد (۱۳۹۶) «بررسی رابطه علی بین توسعه انسانی و حکمرانی خوب، کاربردی از روش پانل علیت» فصلنامه مطالعات عمران شهری، دوره اول شماره سوم زمستان ۱۳۹۶ ص ۷۹
- * مداح، م و دل‌قندی، م (۱۳۹۲) بررسی اثر کیفیت نهادها و عملکرد سیاست‌های اقتصادی بر سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در کشورهای گروه جی ۸ و اوپک (رهیافت خودرگرسیون برداری در داده‌های تابلویی). اقتصاد و توسعه منطقه‌ای، سال ۲۰، شماره ۶، ص ۱۵۶-۱۳۳.
- * کریمی، محمد شریف، حیدریان، مریم، دورباش، معصومه (۱۳۹۶) «بررسی ارتباط و تاثیر شاخص‌های حکمرانی خوب بر رشد اقتصادی در ایران با رویکرد تصحیح خطای برداری» دو فصلنامه جامعه‌شناسی اقتصادی و توسعه، سال ششم، شماره سوم، ص ۱۵۵-۱۲۷.

* معتمدی، س و رحمانی، ت (۱۳۹۷) تأثیر سرمایه گذاری مستقیم خارجی بر تشکیل سرمایه، بهره‌وری نیروی کار و رشد اقتصادی در کشورهای در حال توسعه. پژوهش‌های رشد و توسعه اقتصادی، سال ۸، شماره ۳۰، ص ۱۱۷-۱۳۲.

* هژبر کیانی، کامبیز، یآوری، بتول، خلیلی، فرزانه (۱۳۹۹)، «اثرات مستقیم و تعاملی مصرف انرژی و سرمایه انسانی بر رشد اقتصادی کشورهای منتخب در حال توسعه نفتی»، فصلنامه علمی پژوهشی اقتصاد و تجارت نوین، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، سال پانزدهم، شماره اول بهار ۱۳۹۹ صص ۱۶۴-۱۵۴

- * Antonakakis, N., Cunado, J., Filis, G. & Perez de Gracia, F. 2017. Oil dependence, quality of political institutions and economic growth: A panel VAR approach. *Resources Policy* 53 (2017) 147-163.
- * Antonietti, R. & Franco, C. 2021. From FDI to economic complexity: a panel Granger causality analysis. *Structural Change and Economic Dynamics*, Volume 56, March 2021, Pages 225-239. doi.org/10.1016/j.strueco.2020.11.001.
- * Akisik, O., Gal, G. & Managaliso, M.P. 2020. IFRS, FDI, economic growth and human development: The experience of Anglophone and Francophone African countries. *Emerging Markets Review*, Volume 45, December 2020. doi.org/10.1016/j.ememar.2020.100725.
- * Beyengju, J. 2002. Measurement of Human Capital Input in Across Countries: A Methode Based on The Laborer's Income. *Journal of Development Economics*, 67: 333-345.
- * Emara, N., & Chiu, I. (2016). The Impact of Governance on Economic Growth: The case of Middle Eastern and North African Countries. *Topics in Middle Eastern and North African Economies*, 18
- * Fadhil, M. A. & Almsafir, M. K. 2015. The Role of FDI Inflows in Economic Growth in Malaysia (Time Series: 1975-2010). *Procedia Economics and Finance* 23, pp 1558 – 156.
- * Fraj, S. H., Hamdaoui, M. & Maktouf, S. 2018. Governance and economic growth: The role of the exchange rate regime. *International Economics*, doi: 10.1016/j.inteco.2018.05.003.
- * Ines, T.; (2016), " Foreign direct investment, institutions and economic growth: Threshold effect", *Topics in Middle Eastern and African Economies*, Vol. 18, Issue No.2.
- * Kohpi boon, A. 2003. Foreign Trade Regimes and the Fdi Growth Nexus: A case study of Thailand. *Journal of Development studies*. Vol 5.
- * Lucas, R. E.)1988 .(On the mechanics of economic development. *Journal of Monetary Economics*, 22(1), 3 -42
- * Manki, N., Romer, G., & Weil, D. (1992). A contribution to the empirics of economic growth. *The Quarterly Journal of Economics*, 107(2), Pp 407 -437
- * Pere, E. (2015). Impact of good governance in the economic development of Western Balkan countries. *European Journal of Government and Economics*, 4(1), 25-45
- * Rudra P. Pradhan and Sanyal G.S. (2011), Good Governance and Human Development: Evidence form Indian States, *Journal of Social and Development Sciences*, 1(1), pp. 1-8.
- * Sadeghi, P., Shahrestani, H., Hojbar Kiani, K. Torabi, T. 2020. Economic complexity, human capital, and FDI attraction: A cross country analysis. *International Economics*, Volume 164, December 2020, Pages 168-182. doi.org/10.1016/j.inteco.2020.08.005.
- * Sokhanvar, A. 2019. Does foreign direct investment accelerate tourism and economic growth within Europe?. *Tourism Management Perspectives*, 29 (2019) 86-96.
- * Stern, D. (2004). Economic Growth and Energy. *Encyclopedia of Energy*, Vol. 2, © 2004 Elsevier Inc, 35-51.
- * UNCTAD, G. (2006). World investment report..

**The role of good government and human resource in
attracting direct foreign investment and economical growth
(a selection of developing countries)**

Mansour Lakoraj. K

The student of international economy in P.H.D course, Isfahan (Khorasgan) Branch, Islamic Azad University, Isfahan, Iran.
m.lakoraj@gmail.com

Bakhtiari. S

Responsible author, the professor of Economy group, Isfahan (Khorasgan) Branch, Islamic Azad University, , Isfahan, Iran.
Bakhtiari-Sadegh@yahoo.com

Ghobadi. S

assistant professor of Economy group , Isfahan (Khorasgan) Branch ,Islamic Azad University, Isfahan, Iran.
S-ghobadi@hotmail.com

Abstract

Investment is one of basic necessity of economical growth for each country. Non-economical factors such as , the sort of government and its quality and competency of human resource are effective in economic growth and direct foreign investment. Foreign direct investment is one of the most important factors in economic growth and development in most countries in the world.

The main aim of this study is the investigating role of good government and human capital in attracting the direct foreign investment and economic growth in a group of selected developing country with panel data and extracted data from world Bank during interval of 1990-2018,by using the systemic generalized method of moments(GMM).

The result of models estimation of the study showed that the direct foreign investment and human capital and the factor of government have positive and significant effect on economic growth in developing country. Therefore it can be said the human capital and factor of good government in attracting direct foreign investment and improving economic growth have effective roles.

Keywords: direct foreign investment, economic growth, government, human capital